

İnsan hak ve hürriyetlerinin geçerli olduğu bir cemiyete düzen gelecektir

Order only comes to a society where human rights and freedoms apply

Sacid ADALI

Prof. Dr., Eski Anayasa Mahkemesi Üyesi

Devletin adaleti ile liyakat arasındaki ilişkiyi açıklamanızı istesek neler söylersiniz?

Bu önemli mevzuyu anlatabilmek için Kur'an'daki adaletle ilgili ayetleri okumaya ihtiyaç duymuyorum. Bunları bu heyet zaten biliyor. Ben başka bir taraftan bakacağım.

Temel prensiptir. İnsan vücudu normal çalışırken azalar kendisini hissettirmiyor. Mesela kulağımız ağrımadığı sürece kulağımızın varlığından habersiz gibiyiz. Ne zaman ki bir yerde bir arıza başlıyor, o zaman o organımızın varlığını hissediyor ve üzerinde düşünüyoruz.

Adalet ve liyakat meselesi de öyle. Demek bu kavramların işleyişinde sıkıntılar var ki gündemimize geliyor. Üzerinde konuşma ihtiyacı duyuyoruz. Konuşmak faydalı.

Bendeniz bugün izninizle bu konuya biraz farklı bir yönden, tarihi bu güne ve geleceğe yansıtmak yönünden bakacağım.

Bu maksatla önce güzel bir tablo çizmeye çalışacağım. Bu tabloyu kendimle beraber ikisi yabancı biri yerli üç yazardan istifade ederek yapmış oldum.

Bunlardan biri, Samia Ayverdi, -ki kendisini iki saat için randevu alıp ziyaret etmek için 1977 senesinde Erzurum'dan İstanbul'a gitmiştim- çok

*Hakim bir
zat şöyle der:
"Dostun bir hata
işlediği zaman
onu sen kendin
yapmış gibi
mahcup ol."*

müthiş bir beyin, işlek bir zeka. Sohbetinde bir hatırasını anlatmıştı. Ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi, hem mühendis ve hem de mimar. Menderes döneminde Harbiye'den Taksim'e yapılması planlanan gidiş dönüşlü yolun iki tarafından birini o zamanki ihale sistemi gereği abisi Ekrem Bey, diğeri- ni de Abdullah Ziya Kozanoğlu isminde başka bir müteahhit yapmış. Abisinin yaptığı yol on senede hiç tamir görmezken diğer yol on senede beş defa tamir görmüş. Bu durum yakın tarihten liyakat konusunda ve işi doğru ve layıkıyla yapıp yapmama konusunda somut ve güzel bir misaldir.

Diğer örnek 1655 senesinde 22 yaşında Fransa'dan yola çıkarak, İtalya'yı, Türkiye'yi, İran'ı Hindistan'ı gezip görüp 33 yaşında dönüş yolunda İran'da vefat eden Fransız Seyyah Jean Tello? O tarihteki yani Dördüncü Murat dönemindeki Anadolu'yu anlatan kitabı var. Öbürü de 18. yüzyıl Türkiye'sinde yaşamış başta Osmanlı sonra İsveç uyruklu bir Ermeni olan Dorson? Onun da Üçüncü Selim dönemini anlatan bir hatıra kitabı var. Alıntılarım o kitaplardan olacak.

Ayverdi diyor ki: Osmanlı hakimiyetine giren milletler siyasi istiklal- yetlerini kaybederlerdi; ancak milli, dinî ve kültürel varlıklarını aynen muhafaza ederek ve hatta geliştirerek yaşamayı sürdürürlerdi. Müstemleke şuruna tamamen yabancı olan Osmanlıların her fethettikleri yer bir anava- tan ve her zapt edilen toprağın sakinleri de dost ve kardeş muamelesi gö- rürdü. Çevresini idare etmek vazifesi altında olan bir ferдин bile görgülü ol- duğu kadar saygılı ve vakarlı olması nasıl lazımsa, başka milletlere hizmet- karlık manasında efendilik etmek isteyen milletlerin de bu manaya uygun bir devlet politikasına sahip olması lazımdır. Bu vasıflar da en azından liya- kat, adalet ve insaftır. Bundan anlaşılın şu ki, büyük kavimler ve topluluk- ları ve hatta fertleri dahi idare etmenin şartı her şeyden evvel bizzat idare edicinin zihnî ve ruhî bir değerler sistemine göre terbiye ve tesviye edilmiş olmasıdır. "Senin dinin sana, benim dinim bana" emrini yerine getirmektir.

Katolisizmin taassubunu yeni bir mezheple yumuşatmak için Protes- tanlığı getiren Martin Luther bir din adamı olarak şöyle sesleniyor: Ey mil- letim, bırakınız Türkler Almanya'yı istila etsinler. Hakkın ve adaletin ne ol- duğunu onlar size göstereceklerdir. Bu bizim için bir övünme vesilesi de- ğil. Ama örnek teşkil eden tarihî vakaları cımbızlayıp, almak. Elbette bu- nun aksi durumlar da var. Ama bizim bu aşamada görevimiz olumlu tablo- yu çizmek ve altı yüz yıldan fazla devam eden bir devletin devam sebeple- rini gün yüzüne çıkarmak.

Hakim bir zat şöyle der: "Dostun bir hata işlediği zaman onu sen ken- din yapmış gibi mahcup ol." Dostluğun seviyesine bakın ki "dostum ezil- di, ben de ezildim mahvoldum" diyor, "onu gagaladılar, onu dövdüler, bana ne" demiyor. Bu aslında toplumun yapıştırmacı maddelerinden biri olan kuv- vetli bir duygudur.

18. yüzyıl Türkiye'sin anlatırken Orson diyor ki "Türkler için fakir- lere yardım etmek ilahî bir emirdir. Bu görevlerinden birini ihmal eden bir Müslüman, sefalet içinde ölenin hayatından mesul olduğunu hisseder.

Doğruluk bir Müslüman'ın bütün hareketlerinin esasını teşkil eder. O verdiği sözün kölesidir. Emniyeti suistimal etmesi, aldatması, asla düşünülemez. Üstelik sadece kendi dindaşlarına ve vatandaşlarına karşı değil yabancı dinden veya tabiiyetten olanlar dahil herkese karşı bu mükellefiyeti hissederler. Çünkü helal ve harama inanırlar.

Dokuz ay İstanbul'da kalan Jan Tevno'nun gördükleri de şöyle: Onların iyilikseverliği hayvanlara ve hatta kuşlara kadar ulaşır. Bırakınız insanları, kuşları, köpek ve kedileri beslemek için mallarını vakfetmekten ve sarf etmekten lezzet alırlar. İyi kimselerdir ve "kendinize yapılmasını istemediğiniz şeyleri siz de başkalarına yapmayın" emrine çok iyi uyarlar. Herkes için iyi şeyler isterler. Kimseyi aldatmaya veya malını çalmaya müsaade etmezler. Kimseye sataşmazlar. Şehirde, askerler de dahil silahla gezmezler. Az kavga ederler. Düelloyu hiç bilmezler. Hayırseverlik ve misafirperverlik vazifelerini asla unutmazlar. Onlar için yemek sofralarını rast gelen misafirlerle açmak kadar tabii bir şey olamaz. İftira utanç verici bir kötülüktür. Eleştiriri ise gerekliyse ve insanları iyi yola koymak için faydalı ise yasaklanmamıştır. Kadınlar kocalarından bahsederken kibar ve hürmetli ifadeler kullanırlar.

Bu arada bir hatıramı da nakledeyim: Ben de kendi çocukluğumdan hatırlıyorum. Eğridir'deyken annem kendi kayınbiraderlerinden söz edeceği zaman "çelibaa" derdi. Ben anlamını bilmezdim. Sonradan anladım ki hürmet ifade eden bir kelime imiş ve "çelebi ağa" demekmiş. Bu adetimiz İstanbul'a gidince değişti, oraya uygun hale geldi, o ayrı mesele. Ama bendeniz de hayatım boyunca insanlara iyi ve kibar muamele etmenin gerekliliğine ta buradan kani oldum ve hayatım boyunca da buna çalıştım. Mesele Anayasa Mahkemesi üyeliğim yıllarında bana tebrik gönderen tanıdığım ya da tanımadığım herkese cevap yazdım. Bunu lüzumsuz bir iş saymadım.

Tevno devam ediyor: Türkler dünyanın en geniş kalpli en telaşsız insanlarıdır. Hiçbir şey onları sarsmaz ve telaşlandırmaz. Hiçbir zamanecessüs göstermezler, tehevüre kapılmazlar, ama asla bezgin de olmazlar. Sevinç ve neşe içindedirler ama bu halin bir gereği olarak bağırıp çağırmak da aralarında görülmez. Fevkalade temizdirler. Hamamları yaygındır. Cömerttirler. Yemek için yaşamazlar, yaşamak için yerler.

Şimdi bu cümleler bu günkü Türklerle yani bizlerle ne kadar ilgilidir o ayrı mesele ve bunu ayrıca düşünmemiz lazım.

Yabancıların gözünden o eski Türkiye'yi gördük. Şimdi geriye dönelim ve böyle bir toplumda yaşıyor olduğumuzu farz edelim. Böyle bir toplumda her halde bugünkü gibi "adalet ve liyakat" başlıklı bir toplantının tertip edilmesi düşünülemez. Demek bugün Adalet ve liyakat yok veya az var yani aranan ve kıymetli bir şey ki ya da elimizden kaçırdığımız bir şey ki onu gündem yapıp nasıl bulacağımızı ya da geliştireceğimizi düşünmeye gayret ediyoruz. Oysa o eski toplumda bunlar zaten vardı ve yaşanıyor. O yüzden de konuşulmaya ihtiyaç duyulmuyordu. Bugün ihtiyaç var ki

Doğruluk bir Müslüman'ın bütün hareketlerinin esasını teşkil eder. O verdiği sözün kölesidir. Emniyeti suistimal etmesi, aldatması, asla düşünülemez. Üstelik sadece kendi dindaşlarına ve vatandaşlarına karşı değil yabancı dinden veya tabiiyetten olanlar dahil herkese karşı bu mükellefiyeti hissederler.

Büyük çapta, yakın çevremizde gördüğümüz şu: Artık liyakata ve ehliyete değil de hemşeriliğe, aynı okul mezunu olmaya, dinî, kavmî, mezhebî yönden yakınlığa ve benzerlerine bakarak iş sahalarını dolduruyoruz, insanları istihdam ediyoruz, ihaleler veriyoruz. Bu da ehliyet ve liyakatın kendiliğinden ikinci plana atıldığının resmidir.

konuşuluyor. Adalet ve liyakat başlığı altında konuştuğumuza göre yok olanı arıyoruz. Varı neden arayalım ki o zaten var.

Böyle bir toplumun manzarasının içinden günümüzün dünyasına baktığımız zaman gördüğümüz tablo birbirinden çok farklı.

Büyük çapta, yakın çevremizde gördüğümüz şu: Artık liyakata ve ehliyete değil de hemşeriliğe, aynı okul mezunu olmaya, dinî, kavmî, mezhebî yönden yakınlığa ve benzerlerine bakarak iş sahalarını dolduruyoruz, insanları istihdam ediyoruz, ihaleler veriyoruz. Bu da ehliyet ve liyakatın kendiliğinden ikinci plana atıldığının resmidir. Ben bir arkadaşı tanıyorum, kamuya personel seçiminde “benim okuldan mezun olmuş olsun da isterse odundan olsun” diyerek tercih yapmıştı. Bunun benzerlerini her gün duyuyor ve yaşıyoruz. Böyle kavmiyete ve etnik kökene dayalı veya dinî referanslara ve dinî ritüellere dayalı bir istihdam modelinin liyakat ve ehliyeti veya adaleti aramayı gerektiği kendiliğinden ortaya çıkıyor. Herhangi bir kadroya bu işin ilmini yapmış, uygulamasından geçmiş insanların değil de o işin uzagından geçmiş kişilerin doldurulması halinde hem onu oraya görevlendiren bir parça vicdan sahibi ise kendisi mahcup oluyor, bunun ızdırabını içten içe yaşıyor, hem de bu liyakatsızlık içinde hizmet vermeye çalışan o görevliler de kaliteli bir hizmeti veremiyorlar. Bu da çatışmaya, çekişmeye, sürtüşmeye, ihtilafa yol açıyor ve olumsuzlukların sürmesine sebep oluyor.

Şimdi çözümle ilgili birkaç noktaya temas edelim. Devrimizin mübarekleri aklıma geliyor. Mesela Mehmet Akif gibiler, “çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım...” diyor ya... “Bir halas imkanı var ...” diyor ya, işte bu yüzden büyük adamlar.

Yarayı tamir etmek isteyen birçok insan var. Haykırışlar da var. İnşallah bu gayretler yerini bulacak ve daha sakin, geçmiş devirleri hatırlarken gördüğümüz sükunete yeniden kavuşacağız.

Yahya Kemal’in Kocamustâpaşa şiiirinin önce başlangıcını hatırlayalım.

Koca Mustâpaşa! Ücrâ ve fakir İstanbul!

Tâ fetihten beri mü'min, mütevekkil, yoksul,

Hüznü bir zevk edinenler yaşıyorlar burada.

Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü'yâda.

Öyle sinmiş bu vatan semtine milliyetimiz

Ki biziz hem görülen, hem duyulan, yalnız biz.

Mânevî çerçeve beş yüz senedir hep berrak;

Yaşayanlar değil Allâh'a gidenlerden uzak.

Bir bahar yağmuru yağmış da açılmış havayı

Hisseden kimse hakikat sanıyor hulyâyı.

Abiret öyle yakın seyredilen manzarada,

O kadar komşu ki dünyâya duvar yok arada,

Geçer insan bir adım atsa birinden birine,

Kavuşur karşıda kaybettiği bir sevdiğine.

Serviliklerde sükûn, yolda sükûn, evde sükûn.

Bu taraf sanki bu halkıyla ezelden meskûn.

Bir affî âile sessizliği var evlerde;

Örtüyor fakrı asâletle çekilmiş perde.

Kaldırımsız, daracık, iğri sokak, doğru sokak..

Her geçildikçe basılmış ve düzelmiş toprak.

Kuru ekmekle, bayat peyniri lezzetle yiyen,

Çeşmeden her su içerken: "Şükür Allâh'a" diyen

Yaşıyor sâde mâişetlerin en sâfında;

Rûh esen kuytu mezarlıkların etrâfında.

Bu vatandaş biraz ahşapla, biraz kerpiçten

Yapabilmiş bu güzellikleri birkaç hiçten.

Türkün âsûde mizâcıyla Bizans'ın kederi

Karışıp mağrifet iklimi edinmiş bu yeri.

Şiirin devamını okumayayım ama sonu bu günümüzü ne kadar güzel özetliyor:

Geç vakit semtime döndüm Koca Mustâpaşa'dan

Kalbim ayrılmadı bir an o güzel rü'yâdan.

Bu muammâyı uzun boylu düşündüm de yine,

Dikkatim hâdisenin vardı derinliklerine;

Bu geniş ülkede, binlerce lâtif illerde,

Nice yıl, cedlerimiz kökleşerek bir yerde,

Mânevî varlığının resmini çizmiş havaya.

-Ki bugün karşılaştın benzetiyor rü'yâya.-

Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaradan.

Bahseder gerçi duyanlar bir onulmaz yaradan;

Derler: İnsanda derin bir yaradır köksüzlük;

Budur âlemde hudutsuz ve hazîn öksüzlük.

Sızlatır bâzı saatler dayanılmaz bir acı,

Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı.

Rûh arar başka teselli her esen rüzgârda.

Ne yazık! Doğmuyoruz şimdi o topraklarda!

İşte biz şimdilerde Yahya Kemallerin hayalini kurduğu o topraklara yenden doğmayı arıyoruz.

İnsan hak ve hürriyetlerinin geçerli olduğu bir cemiyete düzen geleceğini zannediyorum. Yoksa örf ve adetlerimizi, ananemizi, saygımızı kaybettiğimiz bir ortamda, değerlerin çözümlü olduğu bir ortamda bir millet ayakta kalmakta zorlanır.

Ahmet Yesevilerden beri, bugün de modern kılıkta dervişler var. Hizmetlerini devam ettiriyorlar. Sessiz ve sedasız devam ediyorlar.

Samiha Ayverdi, bir eserinde “Kanunlardan üstün tuttuğumuz örf adet” diyerek toplumu idare eden ve yazılı olmayan o kuralların var olduğu güzel günlere atıf yapıyor.

Bayramlaşma, hediyeleşme, hasta ziyareti gibi töresel faaliyetler azalarak devam ediyor. Bu da bir çözülmeye ve bozulmaya ve hatta yabancılaşmaya işaret ediyor. Kanunlar gittikçe çoğalıyor ama suç oranları düşmüyor. Aile bağları kuvvetlenmiyor. Demek kanun tek başına çözüm değil. Çözüm örf ve adetlere dayalı bir toplum olmaktır. Zira onlar esaslı kökler.

Siz hiç dışarıda çocuklara “yapma, ayıp” diye bir ikaz kelimesinin kullanıldığını görüyor musunuz? Sebebi ne? Bu, geleneğin kaybolduğunu gösteriyor. “Lütfen, rica ederim, affedersiniz” gibi nezaket kavramlarının kullanıldığını görüyor musunuz? Komşularla göz göze gelmeden aynı apartmana girip çıkıyoruz. Bir cenazenin dört kişiyle kaldırıldığını gördüm. Biri de bendim.

Bize nefret ettirilen ve yanlış uygulanan laikliğe değil Batılıların uyguladığı ve devlet işlerinde ve hatta tüm dünyevi işlerde ve tercihlerde liyakate atıf yapan laik sisteme ben önem ve değer veriyorum. İnsan hak ve hürriyetlerinin geçerli olduğu bir cemiyete düzen geleceğini zannediyorum. Yoksa örf ve adetlerimizi, ananemizi, saygımızı kaybettiğimiz bir ortamda, değerlerin çözümlü aşındığı bir ortamda bir millet ayakta kalmakta zorlanır. Milleti millet yapan, kökleşmiş, asırlara sirayet etmiş adetler ve geleneklerdir.

Biz şimdi alışkanlıklarımızla yol alıyoruz ve en önemlisi de tüketim alışkanlığıdır. Sadece tüketmek için yaşayan ve başkasını düşünmeyen bir toplum haline geldiysek büyük aşınma vardır.

Önce bir karikatürü göstererek sorumu sorayım. Bu karikatürde bir beyefendi var. Karşısında da süslü ve güzel bir kadın, gözleri bağlı, bir elinde adalet terazisi ve diğer elinde de kılınçla duruyor. Ve bu kadına aşık olmuş olan o adam kadına evlenme teklif ediyor ve şunu söylüyor: “Çalışmanı istemiyorum. Ben ikimize de bakarım.”

Tarif çok güzel. Adalete aşık olmuş gibi yapan ama adaletin çalışıp işlemesini istemeyen, onu kendi evine hapseden bir devleti tarif ediyor. Bu bağlamda şunu soralım: Devlet adamının adaletten anladığı ne olmalı? Devlet adamı adaletli davranmak deyince ne yapıyor ve ne yapmıyor olmalı ki bu gerçekten adalet olsun. Elbette günlük kısır siyasi tartışmalara girmeden akademik ve teorik seviyede kalarak ama bu sorunun cevabını düşünmekte fayda var.

İlk akla gelen, hadim, hizmetkâr idareci. Böyle afra tafra satan değil de gerçekten o çıktığı toplumun değerlerini özümsemiş ve biraz evvel bahsettiğimiz örf ve ananelerden beslenmiş, onlardan hisseler kapmış ve empati yapmayı da bilmiş, “ben hasbelkader idareci oldum, yarın bu işi başkası yapacak” diyebilen, mesleği her ne ise onu en iyi şekilde yapan idarecidir adil

olan. Mesela işini en iyi yapan temizlik görevlisi benim nazarımda işini ihmal eden validen daha kıymetlidir.

İş buraya gelince uzağa kaçıyoruz. Hatta bir yandan “seyyidül kavmi hâdimuhum” gibi hadisleri de zikrediyoruz ama bilhassa dalkavuk bir çevre de oluşmuşsa ve izin vermişsek bir süre sonra “ben neymişim be abi” noktasına geliyoruz. Kendi kendimize “bunlar bana Allah’ın bir nimeti, bunları bana Allah bahşetti, dolayısıyla ben yüksek mevkilerdeyim” diye düşünür oluyoruz.

Siz sık sık “devlet adamı ve siyasetçi nüktedan olmalı, güler yüzlü olmalı, esprili olmalı” diyorsunuz sebebi nedir?

“Balık baştan kokar” denmiştir. Ben idareci olarak asan kesen ve sürekli çam deviren bir insan olursam, bunu benim astlarım da tatbik edeceklerdir. İnsan genellikle büyüklerinden gördüğünü yapar. Üst astı korkutursa ast da kendi altındakini asıp keser, onun yerine gelen de aynısını yapar. Astlarına karşı da zalim olur. Hele idareci ise halka da zulmeder.

Bizi yakan yıkan da bu. Kötü örnek olduğu zaman, korkutan bir idareci den herkes korkar ama herhangi bir makama geçince korkanlar da korkutmaya başlar. Bu devam edip gider. Uzlaşma değil bastırma, korkutma, sindirme, kaçirtma gibi bir politika doğar.

Siz 1993 ile 2010 yılları arasında Anayasa Mahkemesi üyesi olarak görev yaptınız. Siyasi davalarda kararlara katkı yaptınız, muhalefet serhleri yazdınız. Türkiye’nin siyasetine yön veren kararlarda etkiniz oldu. O döneme baktığınızda “keşke şu bilgiye ya da bu tecrübeye sahip olsaydım da şöyle değil böyle yapsaydım ya da şöyle değil de böyle karar verseydim” dediğiniz olaylar oldu mu?

Türkiye’de bir güç zehirlenmesi gibi bir şey var. Yaşım ve tecrübem sebebiyle biliyorum ki çok badirelerden geçtik. Karşı karşıya gelen güçler hep bir diğerini ezmek istedi. Siz o gücün karşısında ayakta kalmaya çalıştınız. Bazen yıkıldınız, bazen ayakta kaldınız. Çok zor günler gördük. 28 Şubat hadiselerinin tam içindeydim. Askerler bütün yüksek yargı mensuplarını, üst düzey bürokratları brifinge çağırıyorlar. Türkiye’nin içinde bulunduğu şartları kendilerince anlatacaklar, iki tehlikeden bahsedecekler. Bir bölücülük ve bir de irtica tehlikesi. Fakat irticacı dediğimiz zaman akla gelen şu: Aczimendi tabir edilen bir grup ellerinde bastonlarla Anıtkabir’e yürüdüler. Kötü bir manzara idi. Bir başkaldırma işaretiydi. Fatma Şahinler, Kalkancı’lar ve saireyi biliyorsunuz. Sonradan anladık ki bu işler Osmanlıdaki “Düzmece Mustafa” olayı gibi imiş.

Aslında hakiki güç sessiz güçtür. Gerçekten kendisini kabul ettiren legal güç kendisini pek göstermeyen güçtür. Siz onun var olduğunu bilirsiniz, ne zaman karşınıza çıkacağını da bilirsiniz. Ne zaman kanuna aykırılık yaparsanız karşınıza çıkar. Aynen tam tekmil işleyen sıhhatli bir insanın vücudu gibi. Her şeyi tıkır tıkır işliyor. Ne zaman bir hastalık ortaya çıkıyor, tedavi gerekiyor, edilmezse daha büyük zararların doğabileceğini gösteriyor. 28.

Aslında hakiki güç sessiz güçtür. Gerçekten kendisini kabul ettiren legal güç kendisini pek göstermeyen güçtür. Siz onun var olduğunu bilirsiniz, ne zaman karşınıza çıkacağını da bilirsiniz.

Kendimizde, öz kültürümüzde var olan bir kavram, bir değer, kul hakkı. Bizim için en değerli şey. Kul hakkı ödenmez. Allah her günahı affedebilir. Ama kul hakkı yenen kişi affetmedikçe Allah o hakkı affetmez.

Şubat dönemi de böyle bir dönemdi. Hakikaten askerî vesayet ağırdı. Davete icabet edelim mi etmeyelim mi tereddüt ettik. Başımıza bir şey gelir korkusuyla gittik. Ama konuşmayı yapan orgeneral konuştuğunda, bütün katılanlar ayakta alkışlarken biz beş kişi alkışlamadık. Haşim Bey, ben ve diğer üç arkadaş.

“Ben varım, geliyorum” diyerek parmak sallamak meşru bir gücün ifadesi değil. O aslında zafiyetli ve hastalıklı bir güç.

Turgut Özal Üniversitesi’nde Hukuk Fakültesi dekanı olarak ekibinizle birlikte hazırladığınız bir anayasa tasarısı taslağı vardı. Bu gayretler ve verimsizliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

Anayasamızda ideolojiler yoktu. İnsan onurunu temel alan batı tipi gerçek bir anayasa teklifi idi. Meclise iki defa çağırıldık, fikirlerimizi sözlü olarak da ifade ettik. İlk olduğumuz için teşekkür ve tebrik aldık. TBMM Anayasa Komisyonu bazı tekliflerimizden de istifade edildiğini de söyledi.

Ama maalesef o olumlu hava dağıldı. emekler neticesiz kaldı, her şey kadük oldu. Komisyon çalışmaları da yarım kaldı. Yeni bir anayasa istemek ve elde etmek için çalışmak bugün de siyasetçilerin ve anayasa hukukçularının boynunun borcu.

Üniversitelerin sessizliği hakkında ne düşünüyorsunuz? “Konuşan Türkiye” sloganına yeniden ihtiyacımız var mı?

Nezaket çerçevesinde ve legal çerçevede, hakaret etmeden, hiddete, şiddete, dehşete, vahşete yaklaşmadan sözlerimizi söylememiz gerekir. Neden?

İşte bir sessizlik var. Ben de şaşıyorum. Herkes düşünüyor. Ama ifade etmekten imtina ediyor. Sebebini herkes kendi dünyasında takdir edecek. Ama biz buradayız ve konuşuyoruz. Şiirdeki gibi “serviliklerde sükun” iyidir de akademide sükun sükuta dönmemelidir.

Anayasalarda kul hakkı kavramına yer verilmesi gerektiğini sık sık söylediniz. Eleştiri de aldınız. Neden bu kavramı gündeme getiriyorsunuz?

Kendimizde, öz kültürümüzde var olan bir kavram, bir değer, kul hakkı. Bizim için en değerli şey. Kul hakkı ödenmez. Allah her günahı affedebilir. Ama kul hakkı yenen kişi affetmedikçe Allah o hakkı affetmez.

Bizim iddiamız da şu oldu: Ne kadar hak ve hukuk varsa, basın, seyahat, toplantı hürriyeti, konut dokunulmazlığı ve saireyi kaldırın onun yerine “kul hakkı yemeyin” emrini anayasaya koyun yeterlidir. Milletimiz bu açık emre kanunlarda yazan teknik kavramlardan çok daha fazla itibar eder. Kul hakkını anayasaya yazmak bize bir şey kaybettirmez ama çok şey kazandırır. Kısa ve öz bir tariftir. Hem bu hak insanı insana kul yapmaz. Aksine insanı insan ve devlet karşısından hak sahibi yapar.

Isparta Eğridir’lisiniz. Eğridir’in ileri gelenleri kadirşinaslık göstermişler ve Süleyman Demirel Üniversitesi’nin bu ilçedeki güzel kampüsüne “Prof. Dr. Sacid Adalı kampüsü” adını vermişler. Isparta’nın

mekan olarak iki büyük deęeri var. Barla'sı ve Süleyman Demirel Demokrasi Müzesi. Isparta size neyi ifade ediyor?

Ortalama Müslüman Türk insanını tarif edin dersiniz onlar Ispartalılardır derim. Aşırılıklardan, tantanadan fazla nasibi olmayan ortalama yurdum insanını temsil eder. İfrat ve tefritten uzak insanlardır.

Barla özel bir yerdir. Benim de anne tarafımdan soyum Barla'ya dayanır. Atalarımızda hatırası yüksektir.

Üstad Bediüzzaman'ın bir hatırasının bulunması orayı biraz turistikleştiriyor, müzeleştiriyor, hatta ticarileştiriyor, bu yanlış bir gidiş gibi görünüyor. Makul biçimde engellenmesi ve doğru zeminine oturtulması da lazımdır. Bizde maalesef eskiden beri gelen çok sakat ve çağa uymayan bir gelenek var, "kişi ululaması." Sevdiğimizi yüceltirken ölçüyü kaçırmak ve gözden düşürmek. Neredeyse tapılacak bir varlık demek. Bunu dinî sahada olduğu gibi ilmî sahada da askerî ve siyasi sahada da görmek mümkün Türkiye'de. Bu büyük hata.

Bediüzzaman'ın eserleri ortada. O eserlerin izinden gitmek, şahsını hatırlayarak, ama asıl sözlerini, fikirlerini, umdelerini hayatımıza yansıtmaya çalışarak yaşamak lazım.

Demokrasi müzesi hakkında da şunu söyleyebilirim. Çok güzel bir hazırlık yapmışlar. Allah rahmet eylesin Demirel ailesinin bütün göçmenlerine. Çok güzel, Türkiye'ye örnek bir müessese kazandırmışlar. Merhum Demirel, enteresandır, ne gelmişse saklamış, atmamış ve ortaya bir müze çıkmış, Türkiye'nin demokrasi öncesi ve sonrası yıllarının canlı bir müzesi sanki. Ziyaret etmeyenlere mutlaka tavsiye ederim.

Avrupa'yı yakından biliyorsunuz ve izliyorsunuz. Türkiye'nin AB süreci hakkında ne düşünürsünüz?

Şuna eminim ki AB Türkiye'yi feda edecek bir Birlik değil. İttifakını daha da pekiştirmek ister ve bizi kendi bünyesine almak ister. Ama bize kendi şartlarını empoze etmekte haklı. Avrupalılığın ve esasen evrensel hukukun kriterleri belli. Şunlara şunlara uyun dediği zaman biz de uyalım deyip de samimi olarak gayret gösterirsek onların bir mani çıkaracağını düşünmüyorum. Mesele bizde ve bizim samimiyetimizde ve gayretimizde bitiyor. "Hazım kapasitesi" denilen ve bilhassa Mümtaz Soysal'ın eserlerinde yer verilen bir husus var ya işte o mesele. Yani AB "Türkiye'yi alırım ama hazmedeceksem, hazmedebileceğim kapasiteye erişirse, yani bilhassa insan hakları ve özgürlüklerle ideolojisiz devlet anlamında yapması gereken reformları yaparsa" diyor.

AB üyeliği yönündeki halk desteği zaman zaman alt seviyelere düşerken bazen de yukarılara çıkıyor. Bunun sebebi nedir?

Biliyorsunuz, eskiden, iki defa, biri Ecevit ve biri de Demirel döneminde, kendileri "biz sizi alacağız, hazırlığınızı yapın" dedikleri halde iki fırsat da iç siyasi engellerin de katkısıyla kaçtı, giremedik. İç dinamikler bu seviyede etkili oluyor maalesef. Yani AB bizimle ittifak yapmaya ve güçlendirmeye

Şuna eminim ki AB Türkiye'yi feda edecek bir Birlik değil. İttifakını daha da pekiştirmek ister ve bizi kendi bünyesine almak ister. Ama bize kendi şartlarını empoze etmekte haklı. Avrupalılığın ve esasen evrensel hukukun kriterleri belli. Şunlara şunlara uyun dediği zaman biz de uyalım deyip de samimi olarak gayret gösterirsek onların bir mani çıkaracağını düşünmüyorum.

*Hukukçu
memleketin
hukukuna katkı
yapacak. Evinde
ailesinde mutlu,
mesut bir ortamda
yaşamışsa, o
ailede kaçamaklar
olmamışsa, o
ailede yetişen
çocuktan çok iyi
hukukçu olur.*

ve hatta genişletmeye mecbur, zira karşısında bir taraftan ABD gibi bir güç var, öbür taraftan Rusya var. Türkiye'nin büyük bir devlet olarak AB içinde yer alması AB'yi güçlendirecektir. Siyasi, ekonomik ve askeri hesaplar, onlara, Türkiye'yi alma mecburiyeti yüklüyor. Bugün bu daha fazla hissediliyor.

Ama biz de o üyeliğe hazır olmanın samimi ve ciddi çalışmaları içinde bulunmalıyız. Tek eksikliğimiz insan hakları ve ideolojiden uzak bir anayasal düzen kuramamış olmamızdır. Bir türlü siyasi çalkantıları bitiremedik, siyaseti bir türlü sükunete kavuşturamadık. Anayasasıyla kanunlarıyla, kuramlarıyla, değişimi istememiz ve buna çalışmamız lazım.

Bir hukuk fakültesi öğrencisine ne tavsiye edersiniz?

Hukukçu memleketin hukukuna katkı yapacak. Evinde ailesinde mutlu, mesut bir ortamda yaşamışsa, o ailede kaçamaklar olmamışsa, o ailede yetişen çocuktan çok iyi hukukçu olur. Aile hayatı kötülükten uzak olursa ülkenin adaletine hizmet edebilir.

Ziya Paşa demiş ya “Onlar ki verir lâf ile dünyaya nizâmât. Bin türlü teşeyyüb bulunur hânelerinde.”

Aile ve toplum sistemimizde böyle bir durum olduğu zaman -ki herhalde var, görüyoruz- bunu da sadece eğitimle gideremezsiniz.

Devletin devam ve bekası için adaletin önemi nedir?

Önce şunu hatırlatayım: Kanuni'nin “Dırıht eğer sarmış olsa karınca, zarar var mı karıncayı kırınca” şiirli sorusuna şeyhülislamının aynı usulle cevabı da şöyle olmuş: “Yarın hakkın divanına varınca, Süleyman'dan hakkın alır karınca!”

Bir canlıyı kurtarmak için diğer bir canlıyı feda edemezsiniz. Hele insanın hakkı ve bilhassa hayatı söz konusu olduğunda... Bediüzzaman Hazretleri de “bir gemide dokuz canı ve bir masum varsa ‘caniler kaçıp cezasız kalmasın’ diyerek masumu feda edip gemiyi batıramazsın, önceliği masumu korumaya vereceksin” diyor ya. Aslında bu Kur’ân’ın adalet anlayışıdır. Zira Kur’ân nazarında “hak haktır küçüğüne büyüğüne bakılmaz”. Adalet budur. Mahza ve tam adalettir.

Nemelazımcık kötüdür. Bediüzzaman da 1911 senesinde Şam'da Cami-yi Emevi'de verdiği meşhur hutbede nemelazımcılığı istibdadın yadigarı ve ürünü olarak tarif ediyor ve çarelerini gösteriyor.

Evet bazen kötü şeyler gelenek olmuş. “Devletin malı deniz...”, “altta kalanın canı çıksın” gibi sözler bunu gösteriyor. İyi şeylerin gelenek olması, yeniden yerleşmesi lazım.

Bir hatıramı paylaşayım. Sene 1965. Son sınıftayız. Prof. Dr. Muammer Aksoy Toprak Hukuku dersimize geliyor. Bir gün geldi. Sınıfta otuz kırk kişiyiz ve bize çıktı. “Size yazıklar olsun, yarının idarecileri olacaksınız, on para etmezsiniz” dedi. “Ne oldu” dedik. “Şu sınıfın camının kırığını hiç biriniz Allah rızası için on beş gündür idarecilere bildirmediğiniz, nemelazımcısınız” dedi. Böyle bir söze muhatap olmuş olmak benim için ömür boyu

etkisi sürecek bir hicrandır. Tersini de doktora sırasında Fransa'da yaşadım. Bir sınıf arkadaşımın sınıfı sürekli en son terk edip pencereleri, lambaları kapatması dikkatimi çekti. "Görevliler var, neden bu işi sen yapıyorsun Jan" diye sordum. "Görevliler gelinceye kadarki kısım da bir israftır ve ben bundan vicdanen sorumlu olurum" dedi. Bana müthiş bir sorumluluk dersi verdi. Atalarımın almam gereken dersi on sekiz yaşındaki Fransız'dan almak zor ama gereklimiş demek ki. Ben milliyetçiliği o delikanlıdan öğrendim. "Türk ırkı şöyledir böyledir, Müslümanlık şöyledir böyledir" demek yetmez, yaşıyorsan sen Müslümansın, Türklüğe uygun davranıyorsan sen Türksün.

Bediüzzaman Hutbe-i Şamiye'de hitabına "Allahtan ümidinizi kesmeyiniz" ayetiyle ve "ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" hadisiyle başlıyor. Bunun bir hikmeti olmalı?

Bu ahlak dersinin muhatapları bu asrın Müslümanları. Bu dersin gereğini de henüz Müslümanlar olarak gösterebilmiş değiliz. İhtilaller ve diğer sosyal olaylar da milletin ittihadını bozmuş. Ama biz ümitvâriz. Zira Allah "Lâ taknetu..." diyerek ümidi emrediyor.

Çağdaş dünyada dinî, kavmî ve benzeri çeşitli referanslardan uzak durmak ve kişinin eğitimine, liyakatine ve ehliyetine bakmak lazımdır. Bu güzel ahlaktır. Buna şimdi laiklik deniyor.

Size bir misal vereceğim. 2014 veya 2015 senesinde Türkiye Barolar Birliği bir toplantı tertip etmişti. Konuşmacılardan biri de Amerika Birleşik Devletleri'nin eyaletlerinden birinin Barolar Birliği Başkanı idi. Şunları söyledi: "Amerika'nın eyaletlerinin çoğunda avukatlık meslek sınavında bilgi yüze otuz oranında değerli iken sonuca yüzde yetmiş oranında da ahlaki standartlar etki ediyor dedi. Yani avukat olacak kişiyi sıkı bir karakter testinden geçiriyor. Yalancı mı, mazisi temiz mi, nasıl bir hayat yaşıyor. İçki müptelası olmasını istemeyiz. Ancak bir bardak biraya izin verilir. Bu ve benzeri konularda yalan söyleyip söylemediği de ciddi olarak sorgulamadan geçirilir ve ondan sonra mesleğe kabul edilir." Yani onlar avukat için "güvenilir insan" şartını koyuyor. Peygamberimizin bir numaralı vasfı olan "El Emin" sıfatını avukat olacak meslektaşları için de önemsiyor ve bunun araştırmasını yapıyor. Biz neden yapmayalım?

AB ekonomik, siyasi veya askeri nedenlerle Türkiye'yi bünyesine dahil etmek isteyecektir dediniz. Son anayasa değişikliği ile gelen yeni yönetim sistemimize karşı AB'den gelen sesler yeterince ikaz edici midir? Türkiye'nin bu yeni yapısını kendileri için problemler görmüyorlar mı? Yeni yapı ile AB üyeliği süreci nasıl yürüyecek?

"Diplomatik nezaket" cihanşümül bir kuraldır. Her devlet başka devletlerin işlerine karışmamak hususunda dikkatli davranır. AB için de bu böyledir. Bizim iç meselelerimiz onları bir ölçüde ilgilendirir. Onların üyelik için belirlediği kriterlere uyup uymama konusunda nihai kararı bize bırakırlar. Evet, tavsiye ve hatta ikazlarda bulunurlar ve bulunuyorlar ama bunu bir tür tehdit vesaire boyutuna taşımamaları gerektiğini iyi bilirler.

Çağdaş dünyada dinî, kavmî ve benzeri çeşitli referanslardan uzak durmak ve kişinin eğitimine, liyakatine ve ehliyetine bakmak lazımdır. Bu güzel ahlaktır.

İnkılaplar, hukuki destek yanında sosyal destek de bulduğu zaman daha çabuk yerleşir. Yeni kanun yeni gömlek gibidir. Vücuda uygunsu işe yarar. Yoksa kıyafet olmaktan çıkar, bir tür korseye veya palyaço elbisesine döner. Zaman zaman bunu yaşadık.

Bu mesele bizim yönümüzden önemli. Bizde de bugün önemli olan mevcut Anayasaya uymaktır. Ve problemlerin çoğu da kanunlara uymayan bir yönetim anlayışından çıkıyor. Bu ise AB'den çok bizim iç meselemiz ve bizim çözmemiz lazım. AB sadece izliyor. İyiye veya kötüye gidişi not ediyor.

Kul hakkı meselesi önemli. Bu konudaki bozulmanın en önemli sebeplerinden biri sivil ve resmî din adamlarının nasihatlerinin yeterli olmaması ya da yeterince tesir etmemesi. Camilerde ve diğer sohbet mekanlarında Hacerülesved'e gidip onu öpmenin faziletini öğreniyoruz ama kul hakkına riayet etmenin faziletini demek yeterince öğrenemiyoruz.

Sizin sorunuz bana sanat musikisinin bir özelliğini ve bir programı hatırlattı. "Gönül telini titretenler" diye bir program vardı. Sanat musikimiz bizim gönül telimizi titretir. Sanat musikisinde eski ve çağdaş ustalarımızın güzel icralarını sevmemiz, aslında bu musikinin seslerinin ilahî bir ses olmasından kaynaklanıyor. Demek nasihatlerin de gönül telimizi titretmesi lazımken bunu başaramıyor. Hem söyleyende ve hem de dinleyende eksiklikler var ki nasihatler gönül telimizi titretmiyor. Demek, gerekiyor ki nasihatler, güzel sözler, bir kulaktan girince diğerinden çıkmasın, kalbe insin, yüreğimize sapsın. Merhametten, şefkatten, hürmetten, ölçülü şekilde yapılan kabir ziyaretlerinden ve saireden daha fazla ders ve pay almamız lazım geldiği anlaşılıyor.

İnsanlar kanunlardan çok örfe töreye uyuyorlardı. Çağdaş dönemde ise maalesef iş daha çok kanunlara kaldı. Adil kanunlar yapmak önemli hale geldi. Ama toplumun onu gönüllü uygulaması da elbette önemli. Bugünkü yasalarda örfümüz ne kadar yaşıyor? Toplumu dönüştürmek isteyen birilerinin yasa adına yaptıkları inancımıza ve törelerimize ne kadar uyuyor?

İnkılaplar, hukuki destek yanında sosyal destek de bulduğu zaman daha çabuk yerleşir. Yeni kanun yeni gömlek gibidir. Vücuda uygunsu işe yarar. Yoksa kıyafet olmaktan çıkar, bir tür korseye veya palyaço elbisesine döner. Zaman zaman bunu yaşadık. Mesela aile hukukuna ait düzenlemeler ve devrim niteliğindeki değişiklikler toplumun mevcut yapısına uygun olmadığı için kolay kabul görmedi. Çok arızalar çıkardı. Kat mülkiyeti de mesela öyle.

Yani bizim kanunlara uymamız lazım ama kanunların da bizim yaşayış sistemimize uygun olması lazım. Başta anlattığım ve eski dönemlerdeki yaşayışımızı nazara alırsak ve buna uygun bir hukuk düzeni kurabilirsek yeneden ayağa kalkacağız. Sosyal olaylar ve düzen çok yavaş bozulur ama bozulduktan sonra da yavaş ve zor düzelir.

Ahlaksızlık bir sonuç, imansızlık denilen halin bir sonucu, Allah'a ve ahirete imanı kuvvetlendirmek lazım ki ahlak da kuvvetlensin. Fertler devletin müeyyidesinden başka, Allah'ın önünde vereceği hesaptan da korksun. Allah isterse elbette yapar ama sebepler açısından bakıldığında bu kısa zamanda olacak bir şey değil. Allah'ın rahmetinden ümidi kesmeden çalışmaya devam etmek lazım.